

MESNEVİ'DE VEFA

Fidelity in Masnawi

(Makale Geliş Tarihi: 17.07.2020 / Kabul Tarihi:23.11.2020)

Veyis DEĞİRMENÇAY*

Öz

Büyük mutasavvıf, fakih, şair ve düşünür Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (1207-1273), Mesnevi'sinde birçok konuyu ele aldığı gibi vefa konusunu da bazen bir hikâyede bazen de bir hikâyenin içinde birkaç beyitte işlemiştir.

Mevlâna'ya göre; vefa aşkı artırır. Akıllının cefası ve düşmanlığı, cahilin vefasından ve sevgisinden daha iyidir. Ahmağın vefası olmaz. Münafık dinde vefalı değildir; o yüzden her an yeminini bozar; ona güvenilmez. Allah Teâlâ, verdiği söze sadakatiyle ve vefakârlığıyla övünür. Allah'tan başkası vefalı değildir. Akrabadan, tanıdıktan gelen bir cefa, yabancıнын binlerce cefasına eşittir. Nefse eziyet etmeden uslanmaz, vefalı olmaz. Nefis, sözünde durmaz; o yüzden öldürülmesi gerekir. Sonsuz devlet ve ikbal, uhrevî saadet vefalı olanlarındır. Kötü ahit, vefasızlık, çürümüş kök gibidir; meyveden ve güzellikten kesilmiştir. İnsan, Allah'a verdiği sözde durursa Allah da ona verdiği sözde durur. Miras malının vefası yoktur.

Bu çalışmada, Mevlâna'nın Mesnevi'sinde vefa ve ahde vefa ile ilgili sözleri tespit edildi. İlgili sözler veya beyitler, Türkçe manzum çevirileri ile birlikte yorumlanmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, vefa, ahde vefa, Mesnevi'de vefa.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü; Prof.Dr., Atatürk University Journal of Faculty of Letters, Department of Persian Language and Literature, drveyis@atauni.edu.tr//veyis0065@hotmail.com, ORCID ID:https://orcid.org/0000-0003-82145526.

Abstract

Mawlana Jalal-ud Din Rumi (1207-1273); the great sufi, canonist, poet and thinker, handles the topic of fidelity in sometimes stories and sometimes doublets along with many other topics in his Masnawi.

According to Mawlana, fidelity enhances love. The oppression and enmity of the intelligent is better than the fidelity and love of the illiterate. The idiot is not faithful. The hypocrite is not faithful in religion, therefore he can breach of his oath anytime, he cannot be trusted. Allah praises himself for the loyalty and fidelity towards his word. No one is faithful, but Allah. An oppression from a relative, an acquaintance equals to the thousands of them coming from a stranger. The self cannot settle down and be faithful, unless it is oppressed. The self does not honour his word; therefore, it has to be killed. The eternal state, fortune and ethereal prosperity belong to the faithful ones. Insincere oath, infidelity is like a decayed root; is deprived of the fruit and beauty. If a man delivers his word to Allah, Allah will honour his word, too. The inherited property has no fidelity.

In this study, Mawlana's words in his Masnawi on fidelity and honouring the word are determined. The concerning words and doublets are examined and interpreted along with their Turkish translations.

Keywords: Mawlana, fidelity, honouring the word, fidelity in Masnawi.

Giriş

Ahit, "bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, talimat vermek; söz vermek; itimat veren söz, taahhüt, yükümlülük, kendi kendine söz vererek bir işi üzerine almak; ant, antlaşma..." anlamlarına gelir. Ahitte hem yemin, hem de kesin söz verme anlamı vardır. Yemin ahdin dinî ve kutsî yönünü, söz verme ise ahlâkî yönünü teşkil eder.

Allah Teâlâ, peygamberleri vasıtasıyla insanlardan ahit almıştır. İsrailoğullarından, namaz kılıp zekât vereceklerine, peygamberlerine inanıp onları destekleyeceklerine ve Allah'a güzel takdimelerde bulunacaklarına, faizsiz borç vereceklerine, Allah'tan başkasına tapmayacaklarına, anaya babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edeceklerine, birbirlerinin kanlarını dökmeyeceklerine, birbirlerini yurtlarından çıkarmayacaklarına dair söz almıştır. Fakat onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getirmemiş, ahitlerini bozmuş ve bunu alışkanlık haline getirmişlerdir. Musa'ya karşı geldikleri için üzerlerine azap çökünce bunun kaldırılmasını istemişler, Musa da onlara, Allah'a verdikleri sözü hatırlatmıştır. Çünkü Yahudiler ne zaman Allah'a söz

vermişlerse, içlerinden çoğu ahitlerini bozmuştur. Allah, Hristiyanlardan da ahitler almış, fakat onlar sözlerinin bir kısmını unutmuşlardır. Önceki ümmetlerden ahit alınmış olmasına rağmen, Hz. Muhammed'den ümmeti adına bir ahit alınmamıştır. Ancak Peygamber'e baş eğip tâbi olanlar övülmüş, sözünden dönenlerse yerilmiştir.¹

Vefa; “sözünde durmak, sözünü tutmak, verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmek; borcunu ödemek; özü ve sözü doğru olmak, dostlukta ve bağlılıkta sebat etmek, kendini sevenleri, kendisine iyiliği dokunanları unutmamak, dostlarıyla ilgiyi kesmemek, sevgi, dostluk, samimiyet...” gibi anlamlara gelir. Bu güzel vasıflara sahip, vefası olan, sözü ve sevgisi geçici olmayan kimseye vefakâr ya da vefalı denir. Bunun zıddı nankördür, iyilikbilmezdir. Kadir kıymet bilmeye, kendisine yapılan iyiliği unutmamaya, kısacası yukarıdaki güzel hasletlere sahip olmaya da vefakârlık denir. Vefanın, vefakârlığın zıttı nankörlüktür. Nankörlük, iyiliğin kadrini bilmemek ya da kendisine yapılan iyiliğe kötülükle karşılık vermektir.

Vefakâr olanlar, kendilerine iyilik edenleri unutmazlar. En büyük vefakârlık, insanoglunun ruhlar âleminde olduğu gibi Allah Teâlâ'yı tek yaratıcı, tek ilah olarak tanıması ve bu sözünün gereği olarak Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirmesi; Allah'ın verdiği bütün nimetlerin kıymetini bilip gereği gibi hareket etmesi ve yaratana borcunu ödemesidir. En büyük nankörlük ise kulun, yine ruhlar âleminde Rabb olarak tanıdığı yaratana inkâr etmesi, verdiği nimetlere şükretmemesi, O'na isyan etmesidir.

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Mesnevi'sinde birçok konuyu ele aldığı gibi vefa veya ahde vefa konusunu da bazen bir hikâyede bazen de bir hikâyenin içinde birkaç beyitte işlemiştir. Bunlar:

Vefa aşkı artırır. Suret, âşğın vefasını değiştiremez.

Vefa, aşkı artırır. Suret, âşğın vefasını değiştiremez; vefa da başka bir sureti tercih edemez. Vefa, aşkın artmasını gerektirir; bu yüzden suret âşğın vefasını değiştiremez. Vefa, aşkın meyvesidir.

چون وفا آن عشق را افزون می کند کی وفا صورت دگرگون می کند

*Vefa artırıyor o aşkı,
Suret nasıl değiştirir vefayı.*

¹ Abdurrahman Küçük, “Ahid”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 532-533.

² www.tdk.gov.tr; www.vajehyab.com

³ Mevlâna Celâleddin Muhammed-i Belhî, *Mesnevî-i Ma'nevî* (tsh. Reynold Alleyne Nicholson), Tahran 1371 hş., II, 234 (b. 707); *Zemânî, Kerîm, Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, Tahran 1382 hş., II, 207-208.

Akıllılardan gelen cefa, cahillerin vefasından daha iyidir.

Akıllılardan gelecek cefa cahillerin vefasından daha iyidir; çünkü Hz. Peygamber “Akıllının düşmanlığı cahilin dostluğundan ve sevgisinden daha iyidir.”⁴ buyurmuştur.

ای ز تو مر آسمانها را صفا	ای جفای تو نکوتر از وفا
زانکه از عاقل جفایی گر رود	از وفای جاهلان آن به بود
گفت پیغامبر عداوت از خرد	بهتر از مهری که از جاهل رسد

*Ey gökleri saf ve berrak kılan,
Ey cefası vefadan daha iyi olan!*

*Çünkü bir cefa gelse akıldan,
O daha iyidir cahillerin vefasından.*

*Peygamber, “Akıllının düşmanlığı, adaveti,
Cahilin sevgisinden daha iyidir.” dedi.⁵*

Bir emirin ağzına yılan giren birisini incitmesi hikâyesi bunun güzel bir örneğidir:

Akıllı birisi, atına binmiş gidiyordu. Birden uyuyan bir adamın ağzına bir yılanın girmekte olduğunu gördü. Hemen yılanı ürkütüp kaçırmak için atını koşturmaya başladı; fakat fırsat bulamadı. Uyumakta olan adama şiddetlice birkaç topuz vurdu. Topuzun acısı adamı bir ağaç altına kadar kaçırıldı. Orada çürük elmalar vardı. Atlı, elmaları adama yedirdi. Adam o kadar elma yedi ki ağzından dökülmeye başladı. Adam, “Beyim, ben sana ne yaptım? Eğer bana bir kastın varsa vur kılıcını, dök kanımı! Seni gördüğüm zaman ne kötü zamanmış! Ne mutlu senin yüzünü görmeyene! Dinsizler bile suçsuz, günahsız, az çok bir şey yapmadan böyle bir zulmü reva görmezler!” diye bağırmağa başladı. Bunları söylerken ağzından kan akıyor ve sürekli “Yarabbi cezasını sen ver!” diye bağırıyor, ona beddua ediyordu. Atlı ise “koş koş!” diye onu dövüyordu. Adam, topuzun acısından ve atının korkusundan koşmaya başladı. Hem koşuyor hem yüzüstü düşüyordu. Karnı toktu, uyku gözünden akıyordu, yorgundu. Ayağında, yüzünde yaralar çıktı. Atlı, adamı akşam kadar koşturdu. Nihayet, adamın safrası kabardı, kusmaya başladı. İyi, kötü ne yediyse hepsini kustu. Bu esnada yılan da içinden dışarı çıktı.

⁴ Bu hadisin tam metni, “Ey oğlum! Akılsız kişinin dostluğundan sakın; çünkü o sana fayda vermek ister, ama zarar verir.” şeklinde olup *Nehcu'l-belâga*'da yer almaktadır (Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevi-i Ma'nevî*, II, 272).

⁵ Mevlâna, *Mesnevi-i Ma'nevî*, II, 288 (b. 1875-1877).

Adam, ağzından çıkan yılanı görünce kendisine iyilik eden atlıya saygı gösterdi. O kapkara, çirkin, heybetli yılanı görünce bütün dertlerini unuttu. Dedi ki: “Sen, ya rahmet Cebrail’isin ya da nimet sahibi Tanrı’sın. Ne kutlu saatmiş ki beni gördün. Ölüydüm, bana yeni bir can bağışladın. Sen, beni analar gibi aramaktayken, ben eşekler gibi senden kaçırıyordum... Ne mutlu yüzünü görene yahut ansızın senin bulunduğun yere ulaşana! Temiz ruh bile seni övmüş; bense sana kötü sözler söyledim. Fakat efendim, onları ben söylemedim, bilgisizliğim söyledi. Birazcık olsun, bu durumu bilseydim, böyle abes sözler söyler miydim? Ey iyi huylu, bunu bana birazcık çitlatsaydın seni çokça överdim. Fakat susuyor, kızıyor, bir şey söylemeden başıma vuruyordun. Başım sersemleşti, aklım başımdan gitti... Ey güzel yüzlü, işi güzel adam, affet. Söylediğim sözleri deliliğime say!...” Atlı, “Eğer ben, bu durumu biraz çitlatsaydım o an ödüm patlar, ölürdün... Eğer sen içindeki yılanı bilseydin ne elma yemeye takatin kalırdı, ne yürümeye, ne de kasmaya. Küfürlerini duyuyordum, ama duymazlıktan gelip eşeği sürüyor; içimden de “Rabbim, sen kolaylaştır...” duasını okuyordum. Sebebini söylememe izin yoktu, ama seni kendi haline de bırakamazdım. Her an gönlümdeki dert yüzünden, “Yarabbi, kavmimi sen doğru yola ilet, çünkü onlar bilmiyorlar,” demekteydim” dedi. O dertten kurtulan adam secdeler ediyor ve ey benim mutluluğum, talihim ve definem! Ey yüce kişi! Bu zayıfın sana şükretmeye gücü yok; bende o çene, o ağız yok ki sana şükretsin; mükâfatını Allah versin.” demekteydi. İşte, akıllı kimselerin düşmanlığı böyledir; onların zehirleri bile cana neşe verir. Ahmağın dostluğu ise eziyettir, sapıklıktır.⁶

دشمنی عاقلان زین سان بود زهر ایشان ابتهاج جان بود
دوستی ابله بود رنج و ضلال این حکایت بشنو از بهر مثال

*Akılluların düşmanlığı böyledir;
Onların zehirleri bile cana neşe verir.*

*Zahmet verir, saptırır ahmakla dost olmak;
Şu hikâyeyi de dinleyiver örnek olarak.⁷*

Güçlü, kuvvetli bir adam yolda giderken ansızın kızgın bir ejderhanın bir ayıyı avladığını ve yemek için inine götürmekte olduğunu görür. Adam, öne atılır ve ejderhayı öldürüp ayıyı kurtarır. Ayı, adamın iyiliğini görünce ona dost olur ve peşinden yola düşer. Adam uzun bir yol kat ettikten sonra yorgun ve bitkin bir yerde dinlenir; başını yastığa koyar ve uykuya dalar. Ayı da şefkatli bir bekçi gibi onun başını bekler. Bu esnada iyiliksever, bilge bir insan bu durumu görür, gider, adamı uyandırır

⁶ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 288-290 (b. 1878-1931); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 473-483.

⁷ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 290 (b. 1930-1931)

ve “Bu ayı kimin nesi, senin yanında ne işi var? Dikkatli ol; onun dostluğuna, sevgisine güvenme; senin için iyi olmaz!” der. Ayının dostluğuyla mutlu olan o saf adam, nasihat eden bu adamın sözünden incinir ve “Git işine, hasedinden böyle diyorsun; bir hayvanın benimle dost olduğunu göremiyorsun!” der. İyiliksever adam, “Ahmakların sevgisi aldatıcı bir sevgidir, benim bu hasedim onun sevgisinden iyidir. Be adam, gel benimle bir ol da o ayıyı defet. Hemcinsini bırakıp ayıya güvenme!” derse de saf adam, “Git, git hasetçi herif, kendi işine bak” der. O Müslüman adam, kızarak ve içinden la havle diyerek ahmak adamı bırakır gider. Adam tekrar uykuya dalar. Bu esnada birkaç sinek o adamın yüzüne konar, onu rahatsız eder. Ayı, adamın yüzünden sinekleri kovaladıkça onlar tekrar konarlar. Ayı, sinekleri ezmek ve kendi velinimetini rahatlatmak için kocaman bir taş alır, getirir ve uyuyan adamın suratına vurur. Taş, adamın suratını paramparça eder ve adam ölür.⁸

Ahmağın sevgisi ayının sevgisi ve vefası gibidir. Ahmağın vefası olmaz, ahdi gevşek, anlaşması bozuktur; sözü büyük, vefası zayıftır.

Ahmak adam, yemin etse bile ona inanmamalı. Yalan söyleyen adam, yeminini bozar; o dürüst değildir; onun hilesine, yeminine aldanmamalı. Onun akli esiridir; nefsi ise bey. Binlerce defa Mushaf'a yemin etse bile onun yeminine, verdiği söze inanmamalı; çünkü ağır yeminle bağlanan nefis kendini daha fazla dağıtır. Sen, onun “Ey iman edenler! Sözleşmelerinizi yerine getirin, anlaşmalarınıza sadık kalın! (5 Mâide 1)” hükmünden ümidini kes. “Yeminlerinizi koruyun, onlara sadık kalın! (5 Mâide 89)” hükmünü ona söyleme. Kiminle sözleştiğini bilen kişi, bedenini iplik eder, onun etrafını örer, sözünün gereğini yapar.⁹ Nitekim ayet-i kerimede “Allah, kasıtsız olarak ağızınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar... Yeminlerinizi koruyun (onlara sadık kalın). Allah size ayetlerini açıklıyor; umulur ki şükredersiniz! (Kur’ân-ı Kerîm, 5 Mâide 89) buyurur.

کینِ او مهرست و مهرِ اوست کینِ	مهرِ ابله مهرِ خرس آمد یقین
گفت او زفت و وفای او نجیف	عهد او سستت و ویران و ضعیف
بشکند سوگند مرد کژسخن	گر خورد سوگند هم باور مکن
تو میفت از مکر و سوگندش به دوغ	چونکه بی سوگند گفتش بد دروغ
صد هزاران مصحفش خود خورده گیر	نفس او میرست و عقل او اسیر

⁸ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 290, 294-295, 297-298, 300; Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 485-486.

⁹ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 300 (b. 2130-2140); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 534-536.

چونکه بی سوگند پیمان بشکند گر خورد سوگند هم آن بشکند
زانکه نفس آشفته تر گردد از آن که کنی بندش به سوگند گران
تو ز آوفوا بالعُقُودش دست شو احْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ با او مگو
وانکه داند عهد با که می کند تن کند چون تار و گرد او تند

*Ahmağın sevgisi ayının sevgisi gibidir kesin;
Kini sevgidir, sevgisi ise kin.*

*Onun ahdi gevşek, harap ve zayıf;
Onun sözü büyüktür ama vefası zayıf.*

*Ant içse bile inanma ona;
Yalancı adam bozar andını da.*

*Mademki yeminsiz sözü yalandır be
Aldanma onun hilesine, yeminine de.*

*Onun nefsi bey, aklı ise esirdir;
Farz et yüz binlerce defa Mushaf'a yemin etmiştir!*

*Mademki yeminsiz ahdini bozar,
Yemin etse, onu da bozar.*

*Çünkü ağır yeminle bağlanan nefis,
Kendini fazla dağıtır, perişan eder [pis].*

*Sen, onun "Sözleşmelerinizi yerine getirin!" [sözün]den ümidini kes;
Ona "Yeminlerinizi koruyun!" hükmünü söyleme, [sözü kısa kes]:*

*Kiminle sözleştiğini bilen kişi,
Bedenini iplik eder, örer onun çevresini.¹*

Vefasızların lütfuna, iyiliğine aldanmamalı; onlar yıkık köprü gibidirler.

Canı gönülden, istemeden ağza gelen hoş sözler, külhanda biten yeşilliğe benzer. O yeşilliğe uzaktan bakmalı, geçip gitmelidir; onlar yemeye, koklamaya değmez.

Vefasızların lütfuna, iyiliğine aldanmamalı; çünkü onların iyiliği yıkık köprü gibidir. Bu söze kulak vermeli, iyi dinlemeli. Öyle ki bilgisiz bir adam oraya ayak bassa, hem köprü yıkılır hem de adamın ayağı kırılır.

¹ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II⁰, 300 (b. 2130-2140).

لطف کآید بی دل و جان در زبان
 هم ز دورش بنگر و اندر گذر
 سوی لطف بی وفایان هین مرو
 گر قدم را جاهلی بر وی زند
 همچو سبزه تون بود ای دوستان
 خوردن و بو را نشاید ای پسر
 کآن پل ویران بود نیکو شنو
 بشکند پل و آن قدم را بشکند

*Gönül istemeden ağza gelen hoş sözler,
 Dostlar, külhanda biten yeşillığe benzer.*

*[O yeşillığe] uzaktan bak da geç git;
 Ey oğul! Onlar yemeye, koklamaya değmez, [bırak git].*

*Vefasızların iyiliğine aldanma sakın;
 İyi dinle, yıkık köprüdür [iyiliği onların].*

*Bilgisiz biri ayak basarsa oraya,
 Yıkılır köprü, kırılır o ayak da.¹*

Münafık, yalancı adam dinde vefalı değildir; o yüzden her an yeminini bozar; onlara güvenilmez.

Münafıkların, yalancıların dinde vefası yoktur; onlar her zaman ve her yerde yeminlerini, anlaşmalarını bozarlar. Onlar, koltuklarına Kur'an'ı Kerim'i alıp gelirler, yemin de etseler, zararlı eylemler gerçekleştirmek, inkârlarını pekiştirmek, müminlerin arasını açmak için gelirler; onların yeminine kanmamalı; çünkü onlar yeminlerinde samimi değildirler, yalancıdırlar.¹ Doğruların yemine ihtiyaçları yoktur; çünkü onların gözleri aydındır, nurludur. Ahitlerini, anlaşmalarını bozmak ahmakların işidir. Yemini tutmak, ona vefalı olmak sakıncıların, muttakilerin, Müslümanların işidir.

هر منافق مصحفی زیر بغل
 سوی پیغمبر بیاورد از دغل
 زانکه سوگندان کژان را سنتی است
 بهر سوگندان که ایمان جنتی است

¹ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*,¹ II, 334 (b. 2140-2143); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 699-700.

¹ Hz. Peygamber zamanında münafıklar, Müslümanları bölmek, araya fitne fesat sokmak için bir mescit inşa eder ve Hz. Peygamber'den dua edip ibadete açmasını isterler. Hz. Peygamber, savaş hazırlıklarıyla meşgul olduğunu, savaştan dönünce geleceğini söyler. Seferden dönüşünde münafıklar tekrar aynı taleple geldiklerinde, Hz. Peygamber bu mescitte namaz kılmak üzere oraya gitmeye hazırlanırken Tövbe suresinin 107-110. ayetleri nazil olur. Bu uyarı üzerine Hz. Peygamber bu mescidi yıktırır. "Zararlı eylemler gerçekleştirmek üzere yapılmış mescit" anlamına gelen ve yıkılan bu yapı Mescid-i Dirâr adıyla anılır (Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 333-336 (b. 2825-2887); <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/107-110-ayet-tefsiri>).

چون ندارد مرد کثر در دین وفا هر زمانی بشکند سوگند را
 راستان را حاجت سوگند نیست زانکه ایشان را دو چشم روشنی است
 نقض میثاق و عهد از احمق است حفظ ایمان و وفا کار تقی است

*Her münaфіk, bir Mushaf alıp koltuđuna
 Düzen kurmak için geldiler Peygamber'in yanına;*

*Yemin etmeye geldiler; çünkü yemin kalkandır;
 Zira yeminler yalancuların alışkanlığıdır.*

*Yalancı kişinin yoktur dinde vefası;
 Her zaman bozar yeminini, andını.*

*Doğruların yemine ihtiyaçları yoktur;
 Çünkü onların gözleri aydındır, nurludur.*

*Ahdini, anlaşmalarını bozmak ahmakların işidir.
 Yemini tutmak, vefalı olmak sakınanların işidir.¹⁷*

Bazı insanlar vardır, nimete şükretmezler; vefada hayvanlardan da aşağıdırlar. Bazı hayvanlar da vardır, vefalıdır, bir parça ekmek verilen kapıya hizmetkâr olur, o kapıdan başka bir kapıya gitmeyi nankörlük addeder, vefasızlık sayarlar.

Allah, insanı en güzel biçimde yaratmış; kendi sıfatlarından ona lütufta bulunmuş, ona akıl ve irade vermiş; peygamberler göndererek kendisini tanıtmış, emir ve yasaklarını bildirmiş; bütün âlemi onun hizmetine sunmuş, buna karşılık ondan kendisine kulluk etmesini istemiştir. Varlıkların en şerefliyi olmak da en alçağı olmak da insanın iradesindedir. Allah Teâlâ, “Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik (*Kur'an-ı Kerim*, 95 Tin 4-5).” buyurur. En güzel biçimde yaratılan insan, iman edip sâlih amel işlemediğı, dünya ve ahiret için yararlı işler yapmadığı, Allah'ın kendisine verdiği, yaratılmışların en mükemmeli kılabilecek imkânları kötüye kullandığı için, hayatın başlangıç noktasından ileriye doğru gitmek yerine geriye, hayvanlar âlemine doğru gitmiş, hatta daha da alçalmıştır.¹⁸

Evet, bazı insanlar, bezm-i eleste Allah'a verdiği sözü unutmuş ya da heva ve hevesine uyarak, Allah'ın verdiği bunca nimete, bunca ikrama karşılık O'na nankörlük etmiş, neticede hayvanlardan da aşağı bir yaratığa dönmüştür. Sebe hal-kının durumu bunun bir örneğidir:

¹⁷ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 335-336 (b. 2871-2875).

¹⁸ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsit/Tin-suresi>.

Allah, Sebe halkına pek çok iyilik ve ihsanda bulunmuş, onlara rahatlık ve bolluk vermiş, huzurlu bir ortam sağlamış, yüz binlerce köşk, bağ ve bahçe ihsan etmiştir. Kötü yaratılışlı insanlar buna şükretmemiş, vefa ve sadakatte köpekler kadar bile olamamışlardır. Öyle ki bir köpeğe bir kapıdan bir parça ekmek verilse o kapının hizmetkârı olur, o kapıya bekçi kesilir, yabancı bir kimseyi içeriye sokmaz. Ev sahipleri tarafından ona eziyet edilse, azarlansa, yiyeceği lâıkiyla verilmese bile o kapıyı bırakmaz; orada kalır, başka bir kapıya gitmez. O kapıdan başka kapıya gitmeyi nankörlük addeder, vefasızlık sayar. Oraya yabancı bir köpek gelse, oradaki köpekler, onu gece gündüz uyarır, tedip ederler; “İlk konağına git; orada yedin içtin; o nimetin hakkı, kendini oraya bağlamandır.” derler. “Yerine git, o nimetin hakkını öde, kusur etme, tembellik etme!” diye onu ısıtır, uyarırlar.¹⁵

صد هزاران قصر و ایوانها و باغ	داد حق اهل سبا را بس فراغ
در وفا بودند کمتر از سگان	شکر آن نگزاردند آن بد رگان
چون رسد بر در همی بندد کمر	مر سگی را لقمه نانی ز در
گرچه بر وی جور و سختی می رود	پاسبان و حارس در می شود
کفر دارد کرد غیری اختیار	هم بر آن در باشدش باش و قرار
آن سگانش می کنند آن دم ادب	ور سگی آید غریبی روز و شب
حق آن نعمت گروگان دلست	که برو آنجا که اول منزلست
حق آن نعمت فرو مگذار بیش	می گزندش که برو بر جای خویش

*Hak Teâlâ Sebe halkına büyük bir genişlik verdi;
Onlara yüz binlerce köşk, bağ ve bahçe ihsan etti.*

*O kötü yaratılışlı insanlar buna şükretmediler;
Vefada köpeklerden daha aşağı, daha alçak idiler.*

*Ne zaman ki bir köpeğe kapıdan bir lokma ekmek verilir,
O kapıya geldi mi hizmet kemerini bağlar, hizmetçi kesilir.*

*O kapının bekçisi olur, [almaz içeriye yabancıyı];
Ona eziyet edilse, azarlansa bile [terk etmez o kapıyı].*

*O kapıda kalır, yerleşir oraya, [gitmez başka bir kapıya];
Nankörlük, vefasızlık sayar, gitmeyi başka bir kapıya.*

Oraya yabancı bir köpek gelse, gece gündüz demezler,

¹ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, İİİ, 397 (b. 285-292); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, III, 93-94.

Oradaki köpekler, o an onu uyarır, tedip ederler:

*[Hâl diliyle derler o köpeğe] “Git oraya, ilk konağına;
[Yediğin] nimetin hakkı, gönlünü bağlamandır oraya.*

*Isırırklar onu, önceki yerine git diye,
O nimetin hakkını öde, tembellik etme diye.”¹⁵*

Köpekler vefalıdır; vefa ve sadakat örneğidirler.

Yukarıda ifade edildiği gibi ne zaman ki bir köpeğe kapıdan bir lokma ekme verilse, o kapıya geldi mi, hizmet kemerini bağlar, o kapıya, o hane halkına hizmetçi kesilir. O kapının bekçisi, muhafızı olur, yabancı bir kimseyi içeriye almaz. Ona eziyet edilse, azarlansa bile, o kapıyı terk etmez.

Mevlâna, köpeklerin vefasını ve sadakatini yine aynı defterde Sebe halkının hikâyesinin devamında gelen “Hastaların İsa (a.s)’ın ibadethanesinin kapısında onun duasıyla şifa bulmak için her sabah toplanmaları” hikâyesinde de dile getirir:¹⁶

Kör, topal, çolak, kötürüm, her yerden insanlar, Hz. İsa’nın nefesiyle hastalıklardan kurtulmak için her sabah onun ibadethanesinin kapısında toplanırlardı. Hz. İsa da ibadetini yapıp evradını bitirince dışarı çıkar, çeşitli hastalığa yakalanmış birçok insan görürdü. Hz. İsa, onlara “Ey hastalıklara, bela ve musibetlere yakalanmış insanlar! Allah hepinizin de dileklerini kabul etti. Haydi, eziyetsiz ve zahmetsiz Hak Teâlâ’nın bağışlamasına, O’nun ikramına nail olmak için [O’nun huzuruna] gidiniz.” derdi. Neticede Hz. İsa’nın duasıyla onların hepsi sağlığına kavuşur, mutlu ve neşeli bir şekilde evlerine giderlerdi.

Bundan sonra Mevlâna, sözü başka bir muhataba döndürür; onun da bu zamandaki din ve iman erleri sayesinde birçok hastalıktan ve beladan kurtulduğunu, birkaç kere topallığının ve çaresizliğinin giderildiğini, canının gamdan ve eziyetten azat olduğunu hatırlatır; şükürsüzlüğünün Tanrı erlerinden içtiği bal şerbetini unuttuğunu söyler, aklını başına almasını, kendine gelmesini öğütler; gönül erlerinin kendisinden incindiğini hatırlatır ve “Tez bul onları, bağışlanma dile, bulut gibi gözyaşı dök de onların gül bahçesi sana açılsın, sana olgunlaşmış meyveler dökülsün. O kapıda dön dolaş, Ashab-ı Kehf’in köpeğiyle yoldaşsan, köpekten aşağı olma!” diyerek vefa ve sadakatte köpekleri örnek verir. Çünkü köpekler, ekme yedikleri kapıya sadıktırlar; kendi içlerinden bu sadakatlerine aykırı hareket eden diğer köpekleri, hâl diliyle uyarır, onlara edepli olmalarını, kemik yedikleri ilk kapıya gidip, sımsıkı sarılmalarını, hakkı gözetmelerini, o kapıyı terk etmemelerini

¹⁵ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma’nevî*, II, 397 (b. 285-292).

¹⁶ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma’nevî*, III, 398-399 (b. 298-322); Zemânî, *Şerh-i Câmi’-i Mesnevî-i Ma’nevî*, III, 97-100.

öğütlerler. Hatta edeplensin, oraya gitsin, ilk durağında kurtuluşa ersin diye onu ısıtır, onu mahallerine dahi sokmazlar.

<p>یاد نآورد آن عسل نوشی تو چون دل اهل دل از تو خسته شد همچو ابری گریه‌های زار کن میوه‌های پخته بر خود وا کفد با سگ کهف ار شدستی خواجه‌تاش که دل اندر خانه اول بیند سخت گیر و حق گزار، آن را ممان وز مقام اولین مُفْلِح شود با ولی نعمتت یاغی مشو پاسبان و چابک و برجسته باش بی‌وفایی را مکن بیهوده فاش رو سگان را ننگ و بدنامی میار بی‌وفایی چون روا داری نمود</p>	<p>ناسپاسی و فراموشی تو لاجرم آن راه بر تو بسته شد زودشان دریاب و استغفار کن تا گلستانشان سوی تو بشکفد هم بر آن در گرد، کم از سگ مباش چون سگان هم مر سگان را ناصحنند آن در اول که خوردی استخوان می‌گزندش تا ز ادب آنجا رود می‌گزندش کای سگ طاغی برو بر همان در همچو حلقه بسته باش صورت نقض وفای ما مباش مر سگان را چون وفا آمد شعار بی‌وفایی چون سگان را عار بود</p>
---	--

[Ey gafil!] Şükürsüzlüğün, unutkanlığın senin
Hatırlatmıyor sana o bal şerbetini içtiğini [dilin]!

Kuşkusuz o yol kapanmıştır sana;
Çünkü gönül ehlinin gönlü kırılmıştır sana.

Tez bul onları, bağışlanma dile;
Bulut gibi gözyaşları dök, ağlayıp inle.

Ağla ki onların gül bahçesi açılsın sana,
Olgunlaşmış meyveleri dökülsün sana.

O kapıda dön dolaş, köpekten aşığı olma,
Yoldaşsan Ashab-ı Kehf'in köpeğiyle, [âsi olma].

Köpekler bile öğüt verirler diğer köpeklere
Gönlünü [ekmek yediğin] ilk eve bağla diye.

[Haydi, git.] kemik yediğin ilk kapıya
Sımsıkı sarıl, hakkı gözet, onu bırakma.

*Isırlar onu edeplensin, oraya gitsin diye,
O ilk durağında kurtuluşa ersin diye.*

*Isırlar onu: “Ey azgın köpek, git
Velinimetine âsi olma, [sakın, ey it].*

*Bağlan o kapıya, halka gibi [ol],
Bekçi ol, çevik ol, örnek ol.*

*Bizim vefakârlığımızın aksine iş yapma;
Vefasızlığı boş yere [her yere] yayma.*

*Vefakârlık madem şiarı oldu köpeklerin;
Git, adını kötüye çıkarma bizlerin.*

*Vefasızlık madem ardır, ayıptır köpeklere;
Nasil reva görürsün vefasızlığı kendine?^^*

Mevlâna, köpeklerin vefakârlığını bir başka yerde de dile getirir. Öğrencinin hocasına vefasızlığını kınarken köpeklerin vefasını ve sadakatini örnek verir:

گوید آن استاد مر شاگرد را ای کم از سگ نیستت با من وفا

*Öğrencisine der ki o hoca
Ey köpekten de aşağı olan, hiç mi vefan yok bana!^^*

Allah Teâlâ, sadakatiyle ve vefakârlığıyla övünür.

Allah Teâlâ, Tövbe suresi 111. ayette¹ kendi yolunda savaşırken öldüren ve öldürülen müminlerden canlarını ve mallarını karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır. Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da yer almış gerçek bir vaadidir. Bu vaadinde de samimidir, sözüne O'ndan daha vefalı, daha sadık kimse yoktur; olamaz da.

Mevlâna; Allah'ın, müminlerin verdikleri sözde durmalarını, hakkına riayet etmelerini, O'na kulluk borcunu ödemelerini istediğini hatırlatır. Tanrı haklarından sonra da anne hakkı gelir; çünkü o kerem sahibi Yüce Allah, insan anne karnında cennet annesini ondan alacaklı kılmıştır; annenin evladından alacağı hakları vardır. İnsanoğlu hem Allah'ın haklarına hem de annenin haklarına riayet etmelidir.

¹ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, III, 398-399 (b. 310-322).

¹ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 274 (b. 1583).

² Allah, kendi yolunda savaşırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır. Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da yer almış gerçek bir vaadidir. Kim Allah'tan daha fazla sözüne bağlı olabilir! O halde yaptığımız bu alışverişten ötürü sevinin. İşte büyük bahtiyarlık da budur (*Kur'an-ı Kerim*, 10 Tövbe 111).

حق تعالیٰ فخر آورد از وفا گفت من آوفی بعهد غیرنا
بی وفایی دان وفا بارِ حق بر حقوقِ حق ندارد کس سبق

Hak Teâlâ vefakârlığıyla övündü de

Dedi: "Bizden daha vefalı kimdir sözüne?"

Bil ki Hakk'ın katında vefasızlıktır vefa bile;

Zira ödeyemez Hakk'ın haklarını hiç kimse.²¹

Allah hakkı, ana hakkından önce gelir, Allah hakkını bilmeyen eşektir. Allah, bu dünyada da kuluyla beraberdir öbür dünyada da. O, bulanıklardan duruluklar çıkarır, kulunun cefalarını vefa kabul eder.

Tanrı hakkı, ana hakkından öncedir. Tanrı hakkını bilmeyen eşektir. Allah Teâlâ, kullarının kendisini anmasını ister; "çünkü benim hakkım hiç eskimez." der. Devamla kullarına verdiği nimetleri, ikram ve bağışları hatırlatır. Allah, onları Nuh'un gemisinde korumuş, birçok lütuflarda bulunmuş; tufandan emin kılmıştır. Allah Teâlâ, kullarına vermiş olduğu bunca nimet ve bağış karşılığında onlardan kendisini Rab olarak tanıyıp kulluk borcunu ödemelerini ister:

Sizi reddetmedim, atanızın atasının atasında korudum sizi. Mademki baş oldun, ayağımla nasıl vururum sana; kendi iş yurdumu nasıl ziyan ederim? Fakat nasıl oluyor da vefasızlara kendini feda ediyor, kötü zanna kapılıp o tarafa doğru gidiyorsun? Bense unutmadan da uzağım vefasızlıktan da. Acaba benim yanıma gelsen, bana karşı kötü zan besler misin? Sen, kendine benzeyenlerin önünde iki büküm olursun ya işte onlar hakkında kötü zanda bulun. Nice ulu dostlar, yoldaşlar edindin. Sana, "Nerede onlar?" diye sorsam, "Gittiler!" dersin. İyi dostun yüce gökyüzüne gitti, kötülük dostunsa yerin dibine geçti. Sen, ara yerde kalakaldın, yardımsız, yardımcısız, kervandan geride kalan ateş gibi. Ey yiğit dost, yukarıdan ve aşağıdan münezzeh olanın eteğine sarıl. O, ne İsa gibi göklere açar ne de Karun gibi yerlere batar. Sen, evinden ve dükkânından ayrılırsın, ama O, bu dünyada da seninledir, öbür dünyada da. O, bulanıklardan duruluklar çıkarır, cefalarını vefa sayar. Cefada bulunursan noksandan kurtulup olgunluğa erişesin diye kulağımı burar. Tarikatta virdini terk edersen, zahmete, sıkıntıya düşer, için daralır ya; işte bu terbiyedir; yani "Yapma, o eski ahdi hiç değiştirme!" demektir."

Allah'tan başkası vefalı değildir.

²¹ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, III, 399 (b. 323-324).

²² Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 399-400 (b. 325-350); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, III, 100-106.

İnsanoğlu kendisine dost ve arkadaş seçerken dikkatli olmalı; yanlış yapıp bir alçağı kendisine dost seçmemelidir. Ne anne ne baba, ne lala ne dadı, Allah'tan başka kimse vefalı değildir.

مونسى مگزين خسى را از خسى	عاريت باشد درو آن مونسى
اُنس تو با مادر و بابا کجاست	گر بجز حق مونسانت را وفاست
اُنس تو با دايه و لالا چه شد	گر کسى شايد بغير حق عضد

*Aşağılık edip bir alçağı dost olarak seçme;
Onun dostluğu geçicidir; dost görme.*

*Ananla, babanla olan ünsiyetin nerede?
Hak'tan başka dostların vefalı ise [onlar nerede?]*

*Hak'tan başkası şayet dost idiye sana,
Ne oldu dadınla lalanla olan dostluğuna?™*

Akrabadan, tanıdıktan, soydan gelen bir cefa, yabancınn binlerce cefasına eşittir. Çünkü insan, eşin, dostun cefada bulunacağını beklemez; daima onun lütfuna, vefasına alışmıştır.

Mevlâna, Şehirli ve Köylü Hikâyesi'nde vefa konusunda bizlere çok güzel öğütler verir. Bir köylü her yıl bir şehirlinin evine gelir ve konuk olur; günlerce, hatta aylarca o evde kalır. Şehirli, köylüyü evinde ağırlar ve ihtiyacı olan her şeyi temin edip köyüne uğurlar. Bu misafirperverlik karşısında köylü, şehirliye ailesiyle birlikte köylerine gelmelerini, onları köyünde ağırlamak istediğini söyler. Şehirli işlerinin olduğunu söyler, gitmek istemez. Sekiz yıl böyle geçer, hatta bir on yıl daha buna eklenir. Neticede şehirli, çocuklarının da ısrarıyla köylünün davetini kabul eder ve ailesiyle birlikte yola çıkarlar. Bir ay süren yorucu ve çetin bir yolculuktan sonra köye varırlar. Köylünün evine gelir, kapısını çalarlar. Kapıyı açan köylü, şehirliyi ve ailesini tanımazlıktan gelir; onları evine almaz. Şehirli, köylünün bu davranışından dolayı çılgına döner. Beş gün, geceleri soğuktan üşüyerek, gündüzleri sıcaktan yanarak kapıda beklerler. Şehirli köylüyü gördükçe, "Ben falan kişiyim, evimde aylarca seni ağırladım, soframda yemek yedin, adım da şu..." der. Köylü, "Olabilir, fakat sen kimsin, nesin, nasıl bir adamsın, ben ne bileyim! Ne seni tanıyorum ne yerini! Ben gece gündüz Allah'ın işleriyle meşgul olan biriyim. Gönlümde Allah'tan başkası yok. Kendi varlığımdan bile haberim yok." diye cevap verir.

² Mevlâna, *Mesnevi-i Ma'nevî*, III, 410 (b. 548-550).

Beşinci gece bardaktan boşanırcasına bir yağmur başlar. Çaresiz kalan şehirli, köylünün kapısının halkasını dövmeye başlar ve “Ev sahibini çağırın!” diye bağırır. Köylü, yüzlerce ısrardan sonra kapıya gelir ve “Ne var!” der. Şehirli, “Bunca hakımdan vazgeçtim, hiç olmazsa şu yağışlı gecede bize bir yer göster.” der. Köylü, bağcının kurtları beklerken sığındığı derme çatma bir kulübeyi gösterir ve “Sen de o görevi yapar, o zahmeti çekebilirsen, git orada kal.” der. Şehirli, kabul eder ve ailesiyle o daracık yere sığınır. Bir süre sonra bir tepeden saldırmak için gelen bir kurt karaltısı görünür. Şehirli onu okla vurur. Hayvan düşerken yellenir. Köylü bunu duyup “Eyvah, eşeğimin sıpasını vurdun!” der. Şehirli, “kurttu” der. Köylü, “Hayır eşeğin sıpasıydı, yellendi ya tanıdım ben. Onun yellenmesini tanırım.” der. Şehirli, “Vakit gece, insan geceleyin iyi göremez. Bu gece hem karanlık hem bulut var hem de şiddetli yağmur. Bu üç karanlık insanı yanıltır.” der. Köylü, “Hayır, bu yellenme benim eşeğimin sıpasının yellenmesi.” deyince şehirli köylünün yakasına yapışır ve “Ey hilekâr, bu üç karanlık içinde eşeğin yellenmesini tanıyorsun da beni nasıl tanıyorsun? Gece yarısı eşek sıpasını tanıyan adam, gündüz dostunu nasıl tanımaz? Benim kendimden bile haberim yok, gönlüme Allah'tan başka bir şey sığmıyor ki!” diyordun, ama eşek sıpasının yellenmesi seni böyle rezil rüsva etti...” der.²

Evet, insana yakınlarından, dostlarından, ailesinden veya sülalesinden gelen bir cefa, başkalarından gelecek binlerce cefadan daha ağır, daha acıdır. Çünkü insan yakınlarından ve dostlarından eza ve cefa göreceğini beklemez; aksine insanın ruhu, onların lütfuna ve vefasına alışmıştır; onlardan hep vefa ve sadakat bekler.

یک جفا از خویش و از یار و تبار در گرانی هست چون سیصد هزار
زانکه دل نهاد بر جور و جفاش جانش خوگر بود با لطف و وفاش

*Akrabadan, dosttan, soydan gelen bir cefa,
[Yabancıdan] üç yüz bin cefası gibidir ağırlıkta.*

*Çünkü onun eza ve cefada bulunacağını ummazdı,
Canı onun lütfuna, vefasına alışmıştı.^{2a}*

Nefse eziyet etmeden uslanmaz, vefalı olmaz. O alçağa cefa edilirse, insana aşırı vefa gösterir, onun kulu kölesi olur.

Nefse eza ve cefa vermeden, uslu, vefalı bir halde tutulamaz. Alçakların, kötü kişilerin huyu başkadır. İyilik edene kötülük ederler. Sabırla nefsin belini bükmek, onu baskı altına almak gerekir; serbest bırakmaya gelmez; çünkü alçaktır, iyilikle, güzellikle yola gelmez. Kerem sahibi, yiğit birine ihsanda bulunuldu mu, de-

² Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, III, 395-397 (236-281), 403-404 (412-431), 407-410 (496-566), 412-418 (b. 597-720).

^{2a} Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, III, 413 (b. 623-624).

ğer. O, bir iyiliğe karşılık yedi yüz iyilikte bulunur. Bir alçağa cefa edilir, kahredilirse, pek vefalı, pek sadık bir kul olur. Zira alçaklar cefa gördükleri zaman arınır, temizlenirler; vefa gördüklerinde ise cefakâr olurlar; evet onlar iyilik ve vefa görürlerse cefa yolunu tutarlar.¹⁶

تو طمع داری که او را بی جفا بسته داری در وقار و در وفا

*Sen, ona eziyet etmeden ümitvar mısın
Onu uslu, vakur ve vefalı bir halde tutacaksın?*¹⁷

این بود خوی لئیمان دنی بد کند با تو چو نیکویی کنی
نفس را زین صبر می کن مُنحَنیش که لئیمست و نسازد نیکویش
با کریمی گر کنی احسان سزد مر یکی را او عوض هفصد دهد
با لئیمی چون کنی قهر و جفا بندهای گردد ترا بس با وفا...
که لئیمان در جفا صافی شوند چون وفا بینند خود جافی شوند

*Alçakların, kötü kişilerin huyu böyledir:
Sen iyilik edersin, onlar kötülük ederler.*

*Sabırla bük nefsin belini, [bırakmaya gelmez];
Çünkü alçaktır, iyilikle, güzellikle yola gelmez!*

*Kerem sahibi birisine ihsanda bulunursan, değer;
O, bire karşılık sana yedi yüz iyilik ihsan eder.*

*Bu alçağa cefa eder, kahredersen,
Sana pek vefalı, pek sadık kul olur, [bilirsen] ...*

*Çünkü alçaklar cefa gördüler mi arınırlar;
Vefa gördüler mi aksine cefakâr olurlar.*¹⁸

Vefa, kökleri yerde, dalları, yaprakları göklerde olan, meyveli bir ağaç gibidir.

Mevlâna, vefayı yaprakla meyveyle dolu, kökü yerde dalları gökyüzünde olan bir ağaca benzetmiştir. Bu ağaç, İbrahim suresinde 24-25. ayetlerde anlatılmaktadır. Beytin ikinci mısraı aynı surenin 24. ayetinden iktibastır. Bu ayetlerde temiz söz, kö-

² Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, III⁶, 530 (b. 2978-2981); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 753-754.

² Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, III¹, 435 (b. 1064).

² Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, III⁸, 530 (b. 2978-2983).

kü yerde sabit, dalları, yaprakları göğe yükselmiş, her zaman meyve veren bir ağaca benzetilmiştir.² Mevlâna, buradaki sözü ahde vefa olarak yorumlamıştır.

بر فلک پرهاست ز اشجار وفا أصلها ثابت و فرعُهُ في السماء

*Gökte vefa ağaçlarının yaprakları vardır;
Kökleri yerde sabit, dalları semadadır?**

Bu dünya halkı dünya gibi vefasızdır. Öbür dünya halkı o dünya gibi vefalıdır.

زاده دنیا چو دنیا بی وفاست گرچه رو آرد به تو آن رو قفاست
اهل آن عالم چو آن عالم ز بر تا ابد در عهد و پیمان مستمر

*Dünya halkı dünya gibi vefasızdır;
Sana yüzünü döner, ama o, yüz değil, arkadır!*

*Fakat öbür dünya halkı, o dünya gibi, hep iyidirler,
Sonsuza dek ahitlerinde durur, sözlerinden dönmezler.³*

Nefis, sözünde durmaz; o yüzden öldürülmesi gerekir. Kendisi de alçaktır kiblegâhı dünya da.

نفس، بی عهدست زانرو کشتنیست او دنی و قبله گاه او دنیست

*Nefis, sözünde durmaz; o yüzden öldürülmelidir.
O alçaktır, onun kiblegâhı [dünya] da alçaktır, sefildir.³*

Ahmak, sözünde durmaz. Yalancı sabahın vefası yoktur.

Ayette buyrulduğu gibi bir ahmak, bir belâya uğradığı zaman, pişman olur da söz verirse, sözünde durmaz, onun ahbine vefası yoktur: "...Eğer onlar tekrar dünyaya döndürülseler yapmayın diye kendilerine yasak edilen şeyleri yine yapmaya başlardı. Şüphesiz onlar yalancıdır (*Kur'an-ı Kerîm*, 6 Enam 28)." Yalancı sabahın vefası olmaz!

² Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti. O ağaç, rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller getirmektedir (*Kur'an-ı Kerîm*, 14 İbrahim 24-25).

³ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, III, 600 (b. 4388).

³ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 707 (b. 1650-1651).

³ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 707 (b. 1654).

Ahmaklıkla ahitler bozulur, sözden vazgeçilir. Ahitlere vefalı olan, sözünde duran, akıldır, akıl sahibidir. Kişide akıl yoksa verdiği sözü unuttur, onu hatırlamaz. Verilen sözü akıl hatırlar. Akıl, unutkanlık perdesini yırtar. Kişide akıl olmadı mı unutkanlık onun beyi olur, amiri olur; oysa unutkanlık, kişinin düşmanıdır; onun aldığı tedbiri bozar. Buna örnek pervanedir. O, aklının azlığı sebebiyle ateşi de anmaz, onun yaktığını da sesini de; fakat kanadı yandı mı ateşe tövbe eder, ondan kaçır; ama hırsı, unutkanlığı onu yine atar ateşe. Kaydetmek, anlamak, ezberlemek ve hatırlamak, bunların hepsini düzene koymak, aklın işidir. Hatırlatan olmayınca yanlıştan, unutkanlıktan nasıl dönülür? Onun için insana akıl gerekir ki verdiği sözü hatırlasın, sözünde dursun, ahdine vefalı olsun. Zahmetler, sıkıntılar da insana verdiği sözü hatırlatabilir; insan yaptıklarından pişmanlık duyabilir. Bu da zahmetin neticesidir; aydın görüşlü akıldan değildir. Zahmet geçti mi o hatırlama, o pişmanlık gider. O tövbe ve pişmanlık, toprak değerinde bile değildir. O pişmanlık, gam karanlığında yükünü bağlar; gündüz oldu mu gece verilen sözü unutturur. İnsan o gam karanlığından kurtuldu mu mutlu olur, üzüntüsü gider; gönlünden o gamın neticesi, onun doğurduğu pişmanlık da gider. O insan tövbe eder, ama akıl piri ona bağırarak der ki “Tekrar dünyaya döndürülse yine yaptıklarını yapar;” şüphesiz onlar yalancılardır.³

عقل می گفتش حماقت با توست	با حماقت عقل را آید شکست
عقل را باشد وفای عهدها	تو نداری عقل رو ای خربها
عقل را یاد آید از پیمان خود	پرده نسبیان بدرآند خرد
چونکه عقلت نیست نیسان میر تست	دشمن و باطل کن تدبیر تست
از کمی عقل پروانه خسبیس	یاد نآرد ز آتش و سوز و حسبیس
چونکه پرش سوخت توبه می کند	آز و نسیانش بر آتش می زند
ضبط و درک و حافظی و یادداشت	عقل را باشد که عقل، آن را فراشت
چونکه گوهر نیست تابش چون بود	چون مذکر نیست ایابش چون بود
این تمنی هم ز بی عقلی اوست	که نبیند کان حماقت را چه خوست
آن ندامت از نتیجه رنج بود	نه ز عقل روشن چون گنج بود
چونکه شد رنج، آن ندامت شد عدم	می نیرزد خاک، آن توبه و ندم
آن ندم از ظلمت غم بست بار	پس کلام اللیل یحوه النهار

³ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV³, 739 (b. 2288-2301); Zemânî, *Şerh-i Câmi '-i Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 661-665.

چون برفت آن ظلمتِ غم گشت خوش هم رود از دل نتیجه و زاده اش
می کند او توبه و پیرِ خرد بانگِ لَو رُدُوا لَعَادُوا می زند

*Akıl, ona diyordu ki ahmaklık sendendir.
Ahmaklıkla ahitler bozulur, sözden vazgeçilir.*

*Akıldır ahitlere vefalı olan, sözünde duran,
Senin aklın yok; git, ey eşek değerinde olan!*

*Akıl, hatırlar verdiği sözü, ahdini.
Akıl, yırtar unutkanlık perdesini.*

*Aklın olmadı mı unutkanlık amirin olur senin;
Oysa [unutkanlık] düşmanındır, tedbirini bozar senin.*

*Zavallı pervane, aklının azlığı sebebiyle
Ateşi de anmaz, yaktığını da sesini de.*

*Fakat kanadı yandı mı tövbe eder ateşe;
Ama hırsı, unutkanlığı, onu yine atar ateşe.*

*Kaydetmek, anlamak, ezberlemek ve hatırlamak,
Aklın işidir bunların hepsini düzene koymak.*

*İnci olmayınca parıltısı nasıl çıkar [oradan]?
Hatırlatan olmayınca nasıl dönülür [yanlıştan]?*

*Bu istek de onun akılsızlığındandır.
Çünkü göremez ahmaklığın nasıl bir huyu vardır?*

*O pişmanlık zahmetin neticesidir;
Define gibi aydın akıldan değildir.*

*Zahmet geçti mi yok olur o pişmanlık;
Toprak değerinde bile değildir o tövbe, o pişmanlık.*

*O pişmanlık, gam karanlığında yükünü bağlar gider;
Gündüz oldu mu gece verilen sözü mahveder!*

*O gam karanlığı gitti mi mutlu olur, [üzüntüsü gider];
Gönülден o gamın neticesi, o pişmanlık da gider!*

*O adam tövbe eder, ama akıl piri ona bağırarak der:
"Yine yaptıklarını yaparlar tekrar dünyaya döndürülseler."³*

Yokluk âleminin sevgilisi daha vefalıdır; onu sevmek gerekir.

³ Mevlâna, *Mesnevi-i Ma'nevî*, IV⁴, 739 (b. 2288-2301).

İnsan yokluk âleminin yani mâna âleminin sarhoşu olmalı, oraya bağlanmalı, o âlemi tercih etmelidir; çünkü yokluk âleminin sevgilisi daha vefalıdır. O âlem asıldır, bu âlem ise onun gölgesidir.

بر عدم باشم نه بر موجود مست زانکه معشوقِ عدمِ وافى تراس

*Ben, yokluk [âleminin] sarhoşuyum, varlık [âleminin] değil;
Çünkü yokluk [âleminin] sevgilisi daha vefalıdır, [vefasız değil].³⁵*

Sonsuz devlet ve ikbal, uhrevî saadet vefalı olanlarıdır.

Şükür ehliyle sözlerine vefalı, ahitlerine sadık olan insanlar, sonsuz devlete ve ikbale, uhrevî saadete nail olurlar. Onların elde ettikleri kaybolmaz; çünkü devlet, onların arkasındadır. Vefa toprağına bir yudum dökken kişinin elinden devlet avı kaçmaz; kendi isteğıyle gelir, ona av olur. Ömrünü, malını, dünyaya ait bütün bağlarını, Allah'a vermiş olduğu sözde sadık kalıp vefası uğrunda harcarsa, saadet Hüma'sı onun elinden kaçmaz. Allah Teâlâ, iman, şükür ve vefa ehlinin gönüllerini hoş eder, sevindirir; özlerini ve işlerini düzene koyar; onların, kendi yolunda harcamış oldukları bütün mallarını onlara bağışlar.³⁶

جز ز اهلِ شکر و اصحابِ وفا که مریشان راست دولت در قفا
جرعه بر خاک وفا آنکس که ریخت کی تواند صید دولت زو گریخت
خوش کند دلشان که اصلح باهم ردّ من بعد التّوی أنزالهم

*Yalnız şükredenlerle vefalı olan insanlar,
Sonsuz devlete ve mutluluğa nail olurlar...*

*Kim ki vefa toprağına bir yudum döker,
Devlet avı ondan kaçmaz, [onu bekler!]*

*[Allah,] onları sevindirir, gönüllerini hoş eder;
[Yolunda] harcamış oldukları malları onlara bahşeder.³⁷*

Bu zamanda kişinin üç yoldaşı vardır; biri vefakârdır, ikisi ise gaddar, hilekâr ve aldatıcı.

³⁵ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 835 (b. 315).

³⁶ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 870 (b. 100; 1004-1005); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 291-282.

³⁷ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 870 (b. 1000; 1004-1005).

Bu zamanda insanın üç yoldaşı vardır; biri vefalıdır, ikisi ise gaddar. Birincisi dostları; ikincisi malı, mülkü ve serveti; üçüncüsü yaptığı iyi işleri, amelleridir. Malı, onunla gelmez; evinden, köşkünden bile çıkmaz. Dostu gelir, ama o da mezara kadar gelir. Onun ölüm günü geldiği zaman, dostu hâl diliyle “Dostluğumuz buraya kadar, bundan fazla yoldaş olamam seninle. Bir müddet de mezarının başında durur, Fatiha okurum sana.” der. Ancak insanın yaptığı iyi işler ve ameller vefalıdır; onlara sığınmalı, onlara sarılmalıdır; çünkü onlar, mezarının içine kadar onunla gelir. Nitekim Hz. Peygamber de “Bu yolda insan için amelden daha vefalı bir arkadaş yoktur.”³ demiştir. Ameli iyiyse ebediyen dost olur ona; ameli kötüyse mezarda yılan kesilir ona.³

آن یکی وافى و این دو غدرمند	در زمانه مر ترا سه هم رهند
و آن سوم وافىست و آن حُسنُ الفِعال	آن یکی یاران و دیگر رخت و مال
یار آید لیک آید تا به گور	مال نآید با تو بیرون از قصور
یار گوید از زبان حال خویش	چون ترا روز اجل آید به پیش
بر سر گورت زمانى بیستم	تا بدینجا بیش هم ره نیستم
که در آید با تو در قعر لحد	فعل تو وافىست زو کن ملتحّد
با وفاتر از عمل نبود رفیق	پس پیمبر گفت بهر این طریق
ور بود بد در لحد مارت شود	گر بود نیکو ابد یارت شود

*Bu zamanda senin üç yoldaşın var;
Birincisi vefalıdır, ikincisi gaddar.*

*Biri dostların, diğeri malın ve servetindir;
Üçüncüsü vefalıdır, o da iyi işlerindir.*

*Malın seninle gelmez; evden dışarıya
Dostun gelir, mezara kadar [o da].*

*Senin ölüm günün geldiği zaman,
Dostun hâl diliyle der o zaman:*

Buraya kadar, fazla yoldaş olamam seninle;

³ Üç şey ölüyü takip eder; bunlardan ikisi döner, biri onunla kalır. Bunlar ailesi, malı ve amelidir. Ailesi ve malı (onunla gider, sonra) döner; ameli ise onunla kalır (Fürûzanfer, Bedi'uzzaman, *Ehâdis-i Mesnevi*, Tahran 1370 hş., s. 159).

³ Mevlâna, *Mesnevi-i Ma'nevî*, V, 872-873 (b. 1045-1054); *Zemânî, Şerh-i Câmi'-i Mesnevi-i Ma'nevî*, V, 301-303.

Mezarının başında dururum bir müddet de.

*Senin işlerin vefalıdır; onlara sığın [o kadar];
Çünkü seninle gelir mezarının içine kadar.*

*Evet, Peygamber dedi ki, bu yol için
Amelden daha vefalı arkadaş yoktur senin için.*

*[Amelin] iyiye, ebediyen dost olur sana;
[Amelin] kötüye, mezarda yılan kesilir sana.⁴¹*

Aşk vefalıdır, o yüzden vefalı olanı alır; vefasız bakmaz bile.

Aşk vefalı olduğu için, vefalı olan insanları satın alır; vefasız insana, vefasız yoldaşa bakmaz, onunla ilgilenmez; ondan kaçır, uzaklaşır.

عشق چون وافیست وافی می خرد در حریف بی وفا می ننگرد

*Aşk vefalıdır, vefalı olanı satın alır;
Vefasız yoldaşa bakmaz, [ondan uzaklaşır].⁴²*

Kötü ahit, vefasızlık, çürümüş kök gibidir; meyveden, güzellikten kesilmiştir.

İnsan ağaca benzer; verdiği söz ise onun kökü. Çalışarak o kökü tedavi etmek, iyileştirmek gerekir. Kötü ahit, vefasızlık, çürümüş kök gibidir; meyve vermekten, güzellikten kesilmiştir. O ağacın dalları ve yaprakları yeşil de olsa, kök çürümüşse, yeşilliğinin bir faydası yoktur. Kökü sağlam oldu mu yaprakları olmasa da sonunda yüzlerce yaprak çıkarır, meyve verir. Evet, insan biliyorum diye gururlanmamalı, ahde vefalı olmalı; çünkü bilgi kabuğa benzer, onun içi ise ahde vefa.⁴³

چون درختست آدمی و بیخ، عهد
بیخ را تیمار می باید به جهد
عهد فاسد بیخ پوسیده بود
وز ثمار و لطف بیریده بود
شاخ و برگ نخل گرچه سبز بود
با فساد بیخ، سبزی نیست سود
ور ندارد برگ سبز و بیخ هست
عاقبت بیرون کند صد برگ دست

⁴¹ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V⁰, 872-873 (b. 1045-1054).

⁴² Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V¹, 878 (b. 1165);.

⁴³ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*,² V, 879 (b. 1166-1170); Zemânî, *Şerh-i Câmî-i Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 329-330.

تو مشو غره به علمش عهد جو علم چون قشرست و عهدش مغز او

*İnsan ağaca benzer, ahdi [onun] kökü
Çalışarak tedavi etmek gerek o kökü.*

*Kötü ahit, çürümüş kök gibidir;
Meyveden ve güzellikten kesilmiştir.*

*Yeşil de olsa ağacın dalları, yaprakları
Kök çürümüşse, yoktur yeşilliğinin faydası.*

*Fakat kökü sağlam oldu mu yeşil yaprakları olmasa da
Yüzlerce yaprak çıkarır, [meyve verir] sonunda.*

*Sen, onu biliyorum diye gururlanma, ahd[e vefa] ara.
Bilgi kabuk gibidir, onun içi ise ahd[e vefa].⁴³*

İnsan, sözünde duranların fayda elde ettiklerini görünce şeytan gibi haset etmemeli.

Bazıları ahbine vefalı olan, sözlerinde duran insanların fayda elde ettiklerini, kazançlı çıktıklarını gördüklerinde şeytan gibi haset eder, onları çekemezler. Onların mizacı ve yaradılışı zayıftır; sağlıklı düşünemez, sağlıklı karar veremezler; onun için başka bir kişinin sağlıklı ve zinde olmasını da istemezler. İddiayı bırakıp Allah'a vermiş oldukları sözü hatırlasalar mutlu olur, kazançlı çıkarlar; ama yapmazlar. Ahitlerine vefası olmayanlar hiç olmazsa konuşmamalıdır; çünkü sözle çoğu zaman biz ve ben davasına gireriz, yalan söylemeye başlar, günah işlerler; sonunda pişman olurlar, ama son pişmanlık fayda vermez.⁴⁴

وافیان را چون بینی کرده سود تو چو شیطانی شوی آنجا حسود
هر که را باشد مزاج و طبع سست او نخواهد هیچ کس را تن درست
گر نخواهی رشک ابلیسی بیا از در دعوی به در گاه وفا
چون وفایت نیست باری دم مزن که سخن دعویست اغلب ما و من

*Görünce ahbine vefalı olanların faydalandıklarını,
Şeytan gibi haset eder, çekemezsin onları.*

Mizacı, yaradılışı zayıf olan sağlıksız kişi,

⁴ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V³, 879 (b. 1166-1170).

⁴ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*,⁴V, 87^a (b. 11^v)-1174); Zemânî, *Şerh-i Câmî-i Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 3³⁰-331.

Asla istemez sağlıklı ve zinde olsun bir kişi.

*Yakalanmak istemezsen şeytan kıskançlığına,
İddia kapısından çıkıp gel vefa kapısına.*

*Mademki ahbine vefan yoktur, bari konuşma;
Çünkü söz, çoğu zaman girişir biz ve ben davasına...⁴⁵*

İnsan, Allah'a verdiği sözde durursa Allah da ona verdiği sözde durur.

İnsan, Allah'a verdiği sözde durur, ahbine vefa eder, Allah'ın vermiş olduğu nimetlerini anar, şükrederse, Allah Teâlâ da cömertlik eder, keremiyle ona verdiği sözü yerine getirir, ona ikramlarda bulunur. İnsan, Allah'a vermiş olduğu sözü unuttursa, üzülür, pişman olur; ama son pişmanlık fayda vermez. İnsan, "Beni anın da sizi anayım! (*Kur'ân-ı Kerîm*, 2 Bakara 152)" ayetini duymamış gibi davranır, ona gözlerini kapatırsa, Allah'tan "Ben de size verdiğim sözü yerine getireyim (*Kur'ân-ı Kerîm*, 2 Bakara 40)." müjdesi gelmez. İnsan, "Bana verdiğiniz sözü yerine getirin! (*Kur'ân-ı Kerîm*, 2 Bakara 40)" ayetine canla başla kulak vermeli ki Allah Teâlâ'dan "Ben de size verdiğim sözü yerine getireyim." müjdesi gelsin. Allah'ın söz vermesi, borç vermesi, yere kuru tohum ekmek gibidir. Her şeyi var eden O'dur. Kuru duayı bırakmak gerekir; ağaç isteyen tohum eker. Meryem gibi, derdi vardı, ama tohumu yoktu. Allah Teâlâ o kuru ağacı yeşertti; çünkü o cömert kadın ahbine vefalıydı. Allah da onun yüzlerce muradını verdi. Böylece ahbine vefalı olan, sözünde duran topluluğu bütün insanlara üstün kıldı.⁴⁶

از کرم عهدهت نگه دارد خدا	چونکه در عهد خدا کردی وفا
اَذْکُرُوا اَذْکُرْکُمْ نشنیده‌ای	از وفای حق تو بسته دیده‌ای
تا که اوف عهدهکم آید زیار	گوش نه اوفوا بعهدی گوش‌دار
همچو دانه خشک کشتن در زمین...	عهد و قرض ما چه باشد ای حزین
که فشانند دانه می خواهد درخت	پس دعای خشک هل ای نیکبخت
سبز کرد آن نخل را صاحب فنی	همچو مریم درد بودش دانه نی
بی‌مرادش داد یزدان صد مراد	زانکه وافی بود آن خاتون راد
بر همه اصنافشان افزوده‌اند	آن جماعت را که وافی بوده‌اند

⁴ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 87⁹ (b. 11⁹¹-1174).

⁴ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 87⁹-88⁰ (b. 1181-11⁹²); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 3⁷³-335.

*Allah'a verdiğin sözde durur, vefalı olursan,
Allah da cömertlik eder, sana verdiği sözde durur [her zaman].*

*Sen Allah'a verdiğin söze gözünü kapatmışsın;
"Beni anın da sizi anayım!" ayetini duymamışsın.*

*Dinle, kulak ver şu söze: "Bana verdiğiniz sözü yerine getirin!"
Dossttan "Ben de size verdiğim sözde durayım" müjdesi gelsin.*

*Ey üzgün! Bizim ahdimiz, borç vermemiz nedir?
Yere kuru tohum ekmek gibidir...*

*Öyleyse ey talihli kişi kuru duayı bırak;
Çünkü ağaç isteyen tohum eker, [ekmeye bak.]*

*Meryem gibi, derdi vardı, tohum bulamadı;
Onun için Allah Teâlâ yeşertti o [kuru] ağacı.*

*Çünkü o cömert kadın ahbine vefalı idi;
Allah da o istemeden onun yüzlerce muradını verdi.*

*Ahdine vefalı olan insanları,
Bütün insanlara üstün kıldı.⁴*

Bazı insanlar vardır çok vefalıdır; vefa bile onların vefasını görür de utanır.

Sultan Mahmud'un (360-421/970-1030) sâdık, vefalı ve güzel kölesi Ayaz'ın her zaman kilitli tuttuğu bir odası vardı. Her gün çarığının postunu görmek için oraya gider, kapısını kilitler, bir süre orada kalır, sonra çıkar, kapısını tekrar kilitlerdi. Çünkü varlık, insanı sarhoş eder, akli baştan alır, utanç duygusunu yok eder. Bir gün Ayaz'ı çekemeyenler, odasında bir hazinesi olduğunu zannedip durumu padişaha bildirirler. Padişah'tan izin alıp Ayaz'ın odasına girerler. Odada çarıkla posttan başka bir şey bulamazlar. Korku içinde padişahın huzuruna gelir, bu işten dolayı tövbe eder ve bağışlanma dilerler. Padişah, durumu Ayaz'a havale eder; cezalarını onun vermesini ister; ayrıca ona çarıkla postu saklamasının nedenini sorar. O da, "Ben saraya bunlarla geldim; senin sayende bu devlete ulaştım; aslımı unutmamam, benliğe düşmemem için de bunları sakladım. Her gün odaya girer, bunları seyreder; sen buydun, bunlarla geldin, yine busun; erdiğin devlete aldanma derim, kendimi ve nefsimi terbiye ederim." diye cevap verir. Padişah, Ayaz'dan bu olaya sebep olanlar hakkındaki kararını vermesini ister ve "İster bağışla, ister cezalandır; cezalandırsan da doğrudur bağışlasan da..." der. Ayaz, "Padişahım! Buyruk senin. Güneş varken yıldız görünmez. Zühre, Utarit yahut şahap yıldızı da kimdir ki güneş varken görünebilsin. Hırkamla çarığımdan vazgeçseydim böyle kınama tohumu eker miydim?... Ben zavallının cefacı olduğunu sanıyorlar;

⁴ Mevlâna, *Mesnevi-i Ma'nevî*, V⁷, 87³-8⁸. (b. 1181-11³²).

oysa vefa bile benden utanır.” diye cevap verir.⁴ Evet; Ayaz, padişahın son derece vefalı ve sadık bir kuluydu. O, hiçbir zaman padişahına asi olmamış, aslını unutup benliğe düşmemiştir.

ای ایازِ پاک با صد احتراز	کن میان مجرمان حکم ای ایاز
در کفِ جوشت نیابم یک دغل	گر دو صد بارت بجوشم در عمل
امتحانها از تو جمله شرمسار	ز امتحان شرمنده خلقی بی شمار
کوه و صد کوهست این خود حلم نیست	بحر بی قعرست تنها علم نیست
ورنه من آن چارقم و آن پوستین	گفت من دانم عطای تست این
هر که خود بشناخت یزدان را شناخت	بهر آن پیغامبر این را شرح ساخت

*Ey Ayaz! Suçlular arasında hüküm ver; buyruğunu yaz.
Ey kötülüklerden yüzlerce defa kaçınan temiz Ayaz!*

*Seni, sınamak için yüzlerce defa potaya koyup kaynatsam,
Yine de köpüğünde tek bir hile, bir dalavere bulamam.*

*İmtihan yüzünden sayısız insan utanır;
Fakat bütün imtihanlar senden utanır.*

*Bu, dipsiz bir denizdir sadece bilgi değil;
Bir dağdır, hatta yüzlerce dağ; sadece hilim değil.*

*[Ayaz dedi:] Ben bilirim ki bütün bunlar senin başışın;
Yoksa ben o çarığım, o deri hırkayım.*

*Onun için Peygamber bunu şerh etti:
“Kendini bilen Tanrı’yı bilir” dedi.”*

Sultan Mahmud, Ayaz’dan suçlular hakkında hüküm vermesini isteyince, Ayaz şöyle der:

با وجود آفتاب اختر فناست	گفت ای شه جملگی فرمان تراست
کو برون آید به پیش آفتاب	زُهره کی بود یا عطارد یا شهاب

⁴ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma’nevî*,⁸ V, 929 (b. 2109-2115); Zemânî, *Şerh-i Câmi’-i Mesnevî-i Ma’nevî*, V, 577-578; 584-585.

⁴ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma’nevî*, V,⁹929 (b. 2109-2115); Zemânî, *Şerh-i Câmi’-i Mesnevî-i Ma’nevî*, V, 577-578.

گر ز دلِق و پوستینِ بگذشتمی کی چنن تخمِ ملامت کَشتمی...
بر منِ مسکین، جفا دارند ظن که وفا را شرم می آید ز من

[Ayaz] dedi: Padişahım! Buyruk senindir, ferman senin;
Güneş varken yıldız görünmez, yok olur [kesin].

Zühre yahut Utarit veya Şahap yıldızı kimdir ki,
Güneş varken görünsün, dışarı çıkabilsin ki.

Hırkamla çarığımdan vazgeçseydim,
Böyle kınama tohumu eker miydim?...

[Hasetçiler,] ben zavallıyı cefacı zannederler;
Oysa vefa bile benden utanır, hayâ eder.”⁵

Bundan sonra Mevlâna, sözü kendine döndürür ve “Mahrem olmayanlardan çekinmeseydim vefaya ait birkaç söz söyledim; ama bir dünya dolusu şüpheci var; biz de dışyüzden söz söyleyelim.” diyerek vefa hakkında söylenecek çok sözleri olduğunu, ancak yabancıardan, söz bilmez ham kişilerin yanlış anlamasından çekindiği için susmayı tercih ettiğini söyler.⁶

گر نبودى زحمتِ نامجرمى چند حرفى از وفا واگفتى
چون جهانى شُبّهت و اشکالِ جوست حرف می رانیم ما بیرون پوست

Mahrem olmayanlardan çekinmeseydim,
Vefaya ait birkaç söz söyledim;

Çünkü bir dünya dolusu şüpheci, bahaneci var;
Biz de dışyüzden söz söyleyelim, [ne var!]⁵

Cefa ile vefa bir değildir.

Mevlâna, “Kalem kurudu” yani “kalem yazdı, mürekkebi kurudu” sözü, itaat ile itaatsizlik, kullukla günahkârlık, emin olmakla hırsız olmak, şükretmekle nankörlük bir değildir; “Allah iyilik yapanların ecrini zayı etmez” (*Kur’ân-ı Kerîm*, 11 Hûd 115).” başlığında iyi, güzel ve faydalı işle faydasız işin, makbul olmayan tutum ve davranışın bir olmadığını anlatırken cefa ile vefadan da bahseder; ayrıca kulun cebre sarılarak çalışmayı ve gayreti bırakmasının doğru olmadığını dile getirir. Gammazlar,

⁵ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma’nevî*, V⁰ 930-931 (b. 2134-2140).

⁵ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma’nevî*,¹ V, 931 (b. 2141-2142); Zemânî, *Şerh-i Câmî-i Mesnevî-i Ma’nevî*, V, 585.

⁵ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma’nevî*, V² 931 (b. 2141-2142).

cebriyeciler, insanların yanına gider, güya onlara öğüt verirler; kalemin kurduğunu, her şeyin önceden yazıldığını, insanın hiçbir iradesi ve ihtiyarının olmadığını; bu nedenle Allah'a ibadet etmek, kullukta bulunmak için fazla çalışmamak gerekmediğini söylerler. Ancak kalem, bu dünyada yapılan her işe uygun cezayı ve mükâfatı yazmıştır. Zulmedersen kötüsün, kalem yazar; adil olursan muradına erersin, kalem yazar; bir şey çalarsan, şarap içersen kalem yazar. Allah'ın katında adaletle zulüm bir değildir; cefa ile vefa da bir değildir. Cefanın karşılığı cefa, vefanın karşılığı da vefadır. İlahî adaletin gereği budur. Allah âdildir; günahkârları cezalandırır, dilerse onları affeder de; ancak iyi işler yapan kullarının ecrini asla zayi etmez.^{5f}

سوی ما آیند و افزایند پند	جمله غمّازان ازو آیس شوند
که برو جَفَّ القلم کم کن وفا	بس جفا گویند شه را پیش ما
که جفاها با وفا یکسان بود	معنی جَفَّ القلم کی آن بود
وآن وفا را هم وفا جَفَّ القلم	بل جفا را هم جفا جَفَّ القلم

*Bütün gammazlar ondan [o şahtan] ümit keserler;
Bizim yanımıza gelir, [bize] öğüt verirler.*

*Ancak bizim yanımızda şahı kötülerler;
Yürü git, "kalem kurudu", fazla vefalı olma derler.*

*"Kalem kurudu" cümlesinin anlamı nasıl böyle olur?
Cefalarla vefa [hain olmakla vefalı olmak] nasıl bir olur?*

*Aksine "Kalem kurudu: Cefanın karşılığı da cefa" demektir.
"Kalem kurudu: Vefanın karşılığı da vefa" demektir.^{5f}*

Padişahın oğlu hainlik etse padişah onun başını keser. Hintli bir köle padişaha vefalı olsa, devlete erişir de devlet ona "Ömrün uzun olsun!" der.

Mevlâna, bir önceki konunun devamında cefa ve vefa ile ilgili olarak, "Padişahın oğlu bile hainlik etse padişah, bil ki onun başını bedeninden ayırır. Fakat Hintli bir köle ona karşı vefalı olsa, devlete erişir de devlet, ona 'Ömrün uzun olsun!' der" buyurur. Devamla, "Ne kölesi, hatta bir kapının köpeği bile vefalı olsa, sahibinin gönlünde ona karşı yüzlerce hoşnutluk oluşur; bu yüzden köpeğin ağzını bile öper. Kapısındaki vefalı aslan olsa, ona ne ihsanlar eder, var sen kıyas et! Hırsız bile, kulluk eder, hizmetlerde bulunursa, onun doğruluğu, cefayı kökünden sö-

⁵ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V,³984 (b. 3149-3152); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 863.

^{5f} Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V,⁴984 (b. 3149-3152).

küp atar.” der ve Allah katında, hatta onun kulları arasında da cefa ile vefanın bir olmadığını yineler.⁵⁵

آن سرش از تن بدان باین شود	پور سلطان گر برو خاین شود
دولت او را میزند طال بقا	وز غلامی هندوی آرد وفا
در دل سالار، او را صد رضاست	چه غلام ار بر دری سگ باوفاست
گر بود شیرینی چه پیروزش کند	زین چو سگ را بوسه بر پوزش دهد
صدق او بیخ جفا را بر کند	جز مگر دزدی که خدمتها کند

*Padişahın oğlu babasına hainlik etse,
Başını ayırır bedeninden bu nedenle.*

*Fakat Hintli bir köle vefalı olsa ona,
Devlet, “ömrün uzun olsun!” der ona.*

*Ne kölesi? Hatta bir kapının köpeği bile vefalı olsa,
Sahibinin gönlünde yüzlerce hoşnutluk oluşur ona.*

*Bu yüzden köpeğin ağzını bile öper.
[Kapıdaki vefalı] aslan olsa, ona ne ihsanlar eder!*

*Hırsız bile kulluk eder, hizmetlerde bulunursa,
Onun doğruluğu, kökünden söküp atar cefayı [da]...⁵⁶*

Nefis vefasızdır.

Ayyâzî adlı bir sufi nefsiyle mücadele ederken kulağına savaşçıların davul sesi gelir. Asker savaşa gitmektedir. İçinden nefsi kendisine seslenir ve bu sesi sabah vakti can kulağıyla dinler. Nefsi, kendisine “Kalk, savaş zamanı geldi, yürü. Kendini savaşa ver, gerçekten cihatla meşgul ol, yürü.” der. Burada Mevlâna, Ayyâzî'nin dilinden, nefse seslenirken nefsin vefasız ve pis olduğunu, sözünde durmayan, düzenbaz, şehvet düşkününü, itaat etmeyen bir varlık olduğunu, onunla savaşmak, mücadele etmek gerektiğini söyler ve Hz. Peygamber'in nefisle yapılan cihada cihâd-ı ekber yani büyük savaş dediğini hatırlatır.⁵⁷

⁵⁵ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*,⁵ V, 984 (b. 3156-3160); Zemânî, *Şerh-i Câmî-i Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 865.

⁵⁶ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V⁶, 984 (b. 3156-3160).

⁵⁷ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*,⁷ V, 1017 (b. 3787-3791); Zemânî, *Şerh-i Câmî-i Mesnevî-i Ma'nevî*, V, 1037.

بانگِ طبلِ غازیان آمد به گوش
 نفس از باطن مرا آواز داد
 خیز هنگامِ غزا آمد برو
 گفتم ای نفسِ خبیث بی وفا
 راست گوی ای نفسِ کین حیلت گریست
 این جهاد اکبر است آن اصغر است
 که خرامیدند جیشِ غزو گوش
 که به گوشِ حس شنیدم بامداد
 خویش را در غزو کردن کن گرو
 از کجا میلِ غزا تو از کجا
 ورنه نفسِ شهوت از طاعت بریست...
 هر دو کار رستم است و حیدرست

*Kulağıma savaşıların davul sesi geldi;
 Savaşçı askerler savaşa gitmekteydi.*

*Nefsim içimden seslendi bana;
 Sabah vakti duydum can kulağıyla.*

*Kalk, savaş zamanı geldi, yürü;
 Kendini savaşa rehin et, yürü.*

*Dedim ki ey vefasız, pis nefis,
 Savaşı istemek nere, sen nere, [ey pis]?*

*Doğru söyle ey nefis, çünkü bu bir düzenbazlıktır;
 Yoksa şehvet sahibi nefis itaatten, ibadetten bizardır...*

*Bu büyük savaş, o ise küçük savaştır;
 Her ikisi de Rüstem'le Haydar'ın harcıdır.^{5A}*

Donuk akıl yani cüzî akıl sahipleri, ahde vefada dünya gibi vefasızdırlar.

Donuk akıl, cüzî ve nazarî akıl sahipleri, dünya işlerinde, zahirî işlerde çok mahirdirler, ama uhrevî ve batınî işlerde çok gevşektirler; çünkü cüzî akıl sahiplerinin bedenleri sağlıklı olsa da gönülleri haraptır. Dünyayı isteyenlerin akli dünya işlerine tutulmuş, işleri güçleri dünya olmuştur; ama şehveti terk etmeyi hiç mi hiç düşünmezler. Onların göğüsleri iddia zamanı güneş gibi parlar, ama takvada, günahlardan, haramlardan sakınma anında sabırları şimşek yalımı gibi çakar, hemen de söner. Onlar kendilerini göstermede bilgin gibidirler; fakat ahde vefada dünya gibi vefasızdırlar.^{5A}

⁵ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, V⁸, 1011 (b. 3787-3791; 3802).

⁵ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*,⁹ VI, 1048 (b. 119-122); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 52-53.

عقل، سرتیزست لیکن پای سست زانکه دل ویران شدست و تن درست
 عقلشان در نقل دنیا پیچ پیچ فکرشان در ترک شهوت هیچ هیچ
 صدرشان در وقت دعوی همچو شرق صبرشان در وقت تقوی همچو برق
 عالمی اندر هنرها خودنما همچو عالم بی وفا وقت وفا

[Onun] akli keskindir, ama ayağı gevşektir;
 Çünkü gönlü haraptır, ama bedeni esenliktir.

Onların akılları dünya işlerine tutulmuştur;
 Onların şehveti terk etme düşünceleri yoktur.

İddia zamanı göğüsleri güneş gibi parlar,
 Takva anında sabırları şimşek yalımı gibi çakar.

Bilgedirler hünerlerde, kendilerini göstermede;
 Ama âlem gibi vefasızdırlar vefa vaktinde.⁶

Ham olanlar, şaşı görenler, Allah'ın rızık verdiğini, rahmet hazineleri olduğunu görmeyen açgözlüler ebedî ahde vefa etmezler.

İnsanın gören iki gözü değişse, nurlanıp aydınlansa, bu süslü ve muntazam dünya kıyamete dönüşür. Ham olanlara, şaşı görenlere, Allah'ın rızık verdiğini, rahmet hazineleri olduğunu görmeyen açgözlülere -ilâhî meseleleri anlamak haram olduğu için- varlık âleminin gerçekleri tamamlanmamış görünür. Sanki bir kimse Mevlâna'ya "Ey Mevlâna! Cömert olan Allah, niçin varlık hakikatlerini olduğu gibi onların gözlerine göstermiyor?" diye bir soru sormuş, o da doğrudur, Allah cömerttir, ama cennet nimetleri cehennemliklere haramdır yani Allah herkese feyiz ihsan eder, ama birçok kişide onu anlayacak kabiliyet yoktur. Nitekim güneş de ışıklarını esirgmeden herkese saçar, ama baykuş mizaçlı olanlar, kendilerini karanlıkta gizleyenler, o nurdan mahrum olabilirler. Cehennemlikler Allah'a verdikleri sözde durmadıkları için cennet balı onların damağına acı geliyor. Evet, Allah nimetlerini herkese veriyor, ama cehennemlikler Allah'a verdikleri sözde durmadıkları için ona nail olamıyorlar.⁶¹

این جهان منتظم محشر شود گر دو دیده مبدل و انور شود

⁶ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*,⁰ VI, ۱۰48 (b. 119-122); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 52-53.

⁶¹ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*,¹ VI, ۱۰84 (b. 827-830); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 256-257.

زان نماید این حقایق ناتمام
 که برین خامان بود فهمش حرام
 نعمت جنّات خوش بر دوزخی
 شد محرم گرچه حق آمد سخی
 در دهانش تلخ آید شهد خلد
 چون نبود از وافیان در عهد خلد

*Muntazam mahşer olur bu dünya;
 Eğer iki göz değişir, aydınlanırsa.*

*Tamamlanmamış görünür bu gerçekler;
 Çünkü ham kişilerin anlamları haramdır [beyler].*

*Hak cömerttir, ama haram oldu [bu nedenle]
 Güzel cennetlerin nimeti cehennemliklere.*

*Ebedî cennet balı ağzına acı gelir;
 Çünkü o, ebedî ahde vefalı değildir.⁶*

Miras malının vefası yoktur.

Mala mülke konmuş bir mirasçı, bütün mallarını yer, çırpıplak kalır. Tecrübeyle sabittir ki veraset yoluyla insana ulaşan mallar ona vefa etmez; çünkü bu mal mülk, ölünün isteği olmadan sahibinden ayrılmıştır; yani ölen kişi hayatının son anına kadar mallarından vazgeçmediğinden o mallar varise fayda sağlamıyor. Ayrıca varis de o malın kıymetini bilmez; çünkü onu kolay bulmuştur, onu kazanmak için zahmet ve eziyet çekmemiştir. Evet, insanoğlu canının da kıymetini bilmez, çünkü Allah, onu kendine bedava vermiştir; bu yüzden canını, bu değerli varlığı beş para etmez işlerde telef etmektedir. O varis veraset yoluyla kendine intikal eden bütün malları heder eder; bütün malını mülkünü hepsini kaybeder; baykuş gibi yıkıntılarda yaşamaya başlar. Verasetten gelen bütün malları harcayıp tükettikten sonra “Ya Rabbi! Verdiğin malların hepsi gitti; ya tekrar nimet ver ya da canımı al benim.” diye Allah’a dua etmeye başlar. Evet, eli bomboş kalınca Hakk’ı anmaya; “Yarabbi, yarabbi, kurtar beni!” diye dua etmeye başlar.⁶ Miras malı helâldir, ama yine de kişi miras malına güvenmemeli, çalışıp kendisi kazanmalıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi veraset yoluyla insana ulaşan mallar ona vefa etmez, fayda sağlamaz; çünkü onlar, ölünün isteği olmadan sahibinden ayrılmıştır.

بود یک میراثی مال و عقار جمله را خورد و بماند او عور و زار

⁶ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Vİ, 1084 (b. 827-830).

⁶ Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 1249 (b. 4206-4212); Zemânî, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî*, VI, 1087-1088.

مال میراثی ندارد خود وفا
 او نداند قدر هم کآسان بیافت
 قدر جان زان می‌ندانی ای فلان
 تقد رفت و کاله رفت و خانه‌ها
 گفت یا رب برگ دادی رفت برگ
 چون تهی شد یاد حق آغاز کرد
 چون بنا کام از گذشته شد جدا
 کو به کدّ و رنج و کسبش کم شتافت
 که بدادت حق به بخشش رایگان
 ماند چون چغدان در آن ویرانه‌ها
 یا بده برگی و یا بفرست مرگ
 یا رب و یا رب آجرنی ساز کرد

*Bir mirasçı vardı; mala mülke [konmuştu];
 Hepsini yedi, çırpıplak kaldı, zelil oldu.*

*Miras malının vefası yoktur zaten;
 Çünkü istemeden ayrıldı öncekinden.*

*O, malın kadrini bilmez; kolay buldu zira
 Onu kazanmak için zahmet çekmedi fazla.*

*Canının değerini bilmiyorsun ey falan!
 Neden? Tanrı sana bedava verdi de ondan.*

*Para gitti, eşyalar gitti, evler de gitti,
 Yıkıntılarda kalakaldı baykuşlar gibi.*

*Dedi: Yarabbi! Mal mülk verdin, hepsi gitti;
 Ya tekrar mal mülk ver ya da öldür beni.*

*Eli bomboş kalınca Hakk'ı anmaya başladı;
 "Yarabbi, yarabbi, kurtar beni!" demeye başladı.⁶*

Sonuç

Mevlâna'ya göre; vefa aşkı artırır. Suret âşîğın vefasını değiştiremez. Akıllı kişiden gelen cefa, cahillerin vefasından daha iyidir. Akıllının düşmanlığı, cahilin sevgisinden yeğdir. Ahmağın sevgisi, ayının sevgisi gibidir. Ahmağın vefası olmaz; o, sözünde durmaz; onun ahdi gevşek, anlaşması bozuktur; sözü büyük, vefası zayıftır. Vefasızların iyiliğine aldanmamalı; çünkü onlar yıkık köprü gibidirler. Münafık adam dinde vefalı değildir; o yüzden her an yeminini bozar; ona güvenilmez. Bazı insanlar vardır, nimete şükretmezler, vefada hayvanlardan bile aşağıdırlar. Bazı hayvanlar da vardır, vefalıdırlar, bir parça ekmek verilen kapıya hizmetkâr olur, o kapıdan başka bir kapıya gitmeyi nankörlük addeder, vefasızlık sayarlar.

⁶ Mevlâna, *Mesnevi-i Ma'nevî*, VI, 1249 (b. 4206-4212).

Allah Teâlâ, verdiği söze sadakatiyle ve vefakârlığıyla övünür. Allah hakkı, ana hakkından önce gelir. Allah hakkını bilmeyen eşektir. Allah, bu dünyada da kuluyla beraberdir, öbür dünyada da. O, kulunun cefalarını vefa kabul eder. Allah'tan başkası vefalı değildir. Akrabadan, tanıdıktan gelen bir cefa, yabancının binlerce cefasına eşittir; çünkü insan, akrabasının, tanıdığı cefada bulunacağını beklemes; daima onun lütfuna, vefasına alışmıştır. Nefse eziyet etmeden uslanmaz, vefalı olmaz. O alçağa cefa edilirse, insana aşırı vefa gösterir, onun kulu kölesi olur. Vefa, kökleri yerde, dalları, yaprakları göklerde olan, meyveli bir ağaç gibidir.

Bu dünya halkı dünya gibi vefasızdır. Öbür dünya halkı ise o dünya gibi vefalıdır. Nefis, sözünde durmaz; o yüzden öldürülmesi gerekir; kendisi de alçaktır, kiblegâhi dünya da. Yokluk âleminin sevgilisi daha vefalıdır; onu sevmek gerekir. Sonsuz devlet ve ikbal, uhrevî saadet vefalı olanlarıdır. Bu zamanda kişinin üç yoldaşı vardır; biri vefalıdır, ikisi ise gaddar, hilekâr ve aldatıcı. Aşk vefalıdır, o yüzden vefalı olanı alır, vefasız bakmaz bile. Kötü ahit, vefasızlık, çürümüş kök gibidir; meyveden ve güzellikten kesilmiştir. İnsan, ahbine vefalı olan, sözünde duran kişilerin fayda ve kazanç elde ettiklerini görünce şeytan gibi haset etmemelidir. İnsan, Allah'a verdiği sözde durursa Allah da ona verdiği sözde durur. Bazı insanlar vardır, çok vefalıdır; vefa bile onların vefasını görür de utanır. Cefa ile vefa bir değildir. Nefis vefasızdır. Donuk akıl, cüzî akıl sahipleri, ahde vefada dünya gibi vefasızdırlar. Ham olanlar, şaşî görenler, açgözlüler ebedî ahde vefa etmezler. Miras malının vefası yoktur.

KAYNAKLAR

- Abdurrahman Küçük, "Ahid", *DİA*, İstanbul 1988, I, 532-533.
 Fürûzanfer, Bedî'uzzaman, *Ehâdis-i Mesnevî*, Tahran 1370 hş.
 -----, *Meâhız-ı Kasas ve Temsîlât-ı Mesnevî*, Tahran 1362 hş.
 Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevî ve Şerhi I-VI*, İstanbul 1985.
<https://kuran.diyaret.gov.tr>.
 Mevlâna Celâleddîn Muhammed-i Belhî, *Mesnevî-i Ma'nevî I-VI* (tsh. Reynold Alleyne Nicholson), Tahran 1371 hş.
 -----, *Mesnevî-i Şerif I-VI* (çev. Veled Çelebi İzbudak), Ankara 2014.
 Zemânî, Kerîm, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-i Ma'nevî I-VII*, Tahran 1382 hş.
www.tdk.gov.tr
www.vajehyab.com